

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
МАГІСТРА**

**НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА СЕМАНТИКИ ФІТОНІМІВ
В УКРАЇНСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ**

Виконала: студентка 2 курсу, гр. 8.0352-мк-3
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації «Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»
освітньо-професійної програми
«Переклад та міжкультурні комунікації»

_____ Д.В. Дичко

Керівник _____ доц. І.Г. Ліпкевич

Рецензент _____ доц. Ю.Р. Курилова

ЗАПОРІЖЖЯ

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *філологічний*
Кафедра *слов'янської філології*
Освітній рівень *магістр*
Спеціальність *035 «Філологія»*
Спеціалізація *035.033 «Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»*
Освітня програма *«Переклад та міжкультурні комунікації»*

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
слов'янської філології
Павленко І. Я.

“ ___ ” _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Дичко Дар'ї Валеріївни

1. Тема роботи: *Національна специфіка семантики фітонімів в українській і польській мовах.*

керівник роботи – к.філол.н., доц. Ліпкевич І.Г.

затверджені наказом ЗНУ від “ ___ ” _____ 20__ року № _____

2. Строк подання студентом роботи 16.11.2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: *словники українських та польських фітонімів, монографії та статті, присвячені аналізованій проблемі.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

- 1) Стан вивчення номінацій рослин у сучасних лінгвістичних дослідженнях;
- 2) Номінативно-мотиваційні ознаки українських та польських фітонімів;
- 3) Порівняльний аналіз

5 Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): _____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1	Ліпкевич І.Г., доцент		
2	Ліпкевич І.Г., доцент		
Вступ, висновки	Ліпкевич І.Г., доцент		

7. Дата видачі завдання 10.05.2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів написання дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	Травень – червень 2023 р.	
2	Аналіз науково-критичної літератури з обраної проблеми	Липень 2023 р.	
3	Вступ	Серпень 2023 р.	
4	Розділ 1. Стан вивчення номінацій рослин в сучасних лінгвістичних дослідженнях	Вересень 2023 р.	
5	Розділ 2. Номінативно-мотиваційні ознаки українських та польських фітонімів	Жовтень 2023 р.	
6	Висновки	Листопад 2023 р.	
7	Оформлення роботи	Листопад 2023 р.	
8	Захист роботи	Грудень 2023 р.	

Студентка _____ Дичко Д.В. _____

Керівник роботи _____ Ліпкевич І.Г. _____

Нормоконтроль пройдено.

Нормоконтролер _____ Мацегора І.Л. _____

РЕФЕРАТ

Текст кваліфікаційної роботи магістра 51 сторінка, 58 джерел.

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ – назви рослин в українській та польській мовах.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ – національна специфіка семантики фітонімів в українській та польській мовах.

МЕТА РОБОТИ – виявити національну специфіку фітонімів у двох споріднених мовах. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **ЗАВДАНЬ**:

- 1) проаналізувати здобутки українських та польських мовознавців у дослідженні фітонімів;
- 2) визначити найбільш продуктивні мотиваційні типи українських та польських фітонімів із оцінним компонентом та обґрунтувати зв'язок оцінного компонента з мотиваційною основою рослинних номінацій;
- 3) здійснити зіставний аналіз фітонімів української та польської мов для виявлення подібного і відмінного у сфері найменування рослин,
- 4) встановити спільні та відмінні характеристики мотиваційного підґрунтя оцінного компонента фітонімів в українській та польській мовах;
- 5) виявити національну специфіку семантики назв рослин в українській та польській мовах.

АКТУАЛЬНІСТЬ роботи зумовлена необхідністю розширення досліджень української мови в контексті та/або у порівнянні із мовами північних та західних слов'ян, зокрема польської. Компаративний аналіз різних явищ та процесів, що відбувалися у процесі розвитку та функціонування української лексики сприяє кращому розумінню місця української мови та культури у річищі культури народів Центральної Європи, вияву типологічних явищ та національної самобутності, що значною мірою сприяє усвідомленню нашої культури не лише як східнослов'янської, а як слов'янської та європейської, а отже й усвідомленню нашої країни як органічної частини європейської цивілізації. Такі студії, зокрема в області дослідження семантики

та походження онімів, особливо пов'язаних із природою, доводять давність та самобутність нашої мови, що особливо актуалізується в часи відстоювання країною власної незалежності. Кожне таке дослідження є аргументом у розвінчанні ворожих фейків про вторинність української мови або навіть її неіснування і сприйняття лише як спотвореної російської.

НОВИЗНА Фітоніми, як і інші оніми, давно приваблюють увагу лінгвістів, створені відповідні словники, є низка досліджень українських та польських лінгвістів назв рослин в їх рідних мовах, але до зіставного аналізу семантики назв рослин в мовах цих народів звертаються вкрай рідко у зв'язку із розв'язанням інших питань ономастики, не вичерпані ще можливості аналізу фітонімів з оцінним компонентом в українській та польській мовах, чим зумовлена новизна нашого дослідження.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: дескриптивний метод, метод спостереження, порівняльно-типологічний метод, лінгвокультурологічний аналіз.

ГАЛУЗЬ ЗАСТОСУВАННЯ: у зв'язку з ростом зацікавленості польською мовою, літературою, культурою в українському суспільстві отримані результати і матеріали дослідження можуть бути використані у процесі вивчення польської мови як іноземної. Безумовна доцільність використання матеріалів цієї роботи у перекладацькій практиці, оскільки часто назви рослин у споріднених мовах різні.

СТРУКТУРА РОБОТИ: дослідження складається зі вступу, двох розділів з підрозділами, висновків та списку використаної літератури.

**ФІТОНІМ, СЕМАНТИКА, ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ, МОТИВАЦІЙНА
ОЗНАКА, ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

ABSTRACT

Magister qualification work «National specificity of the semantics of phytonyms in the Ukrainian and Polish languages» 51 contains pages. To perform the work 58 scientific sources were treated.

THE OBJECT OF STUDY: plant names in Ukrainian and Polish.

THE SUBJECT OF STUDY: the motivational basis of the evaluation component of phytonyms in the Ukrainian and Polish languages.

THE AIM OF THE WORK: is a comparative semantic, linguistic and cultural analysis of the phytonyms of the Ukrainian and Polish languages in order to identify similarities and differences in the field of naming plants, to establish national patterns of occurrence and peculiarities of the functioning of phytonyms in Ukrainian and Polish. The realization of the set goal involves solving the following **TASKS:**

- 1) to analyze the achievements of Ukrainian and Polish linguists in the study of phytonyms;
- 2) to determine the most productive motivational types of Ukrainian and Polish phytonyms with an evaluative component and to substantiate the connection of the evaluative component with the motivational basis of plant nominations;
- 3) to establish common and distinctive characteristics of the motivational basis of the evaluation component of phytonyms in the Ukrainian and Polish languages;

RELEVANCE: lies in the fact that neither Ukrainian nor Polish linguists have conducted a comparative analysis of the semantics of phytonyms in the Ukrainian and Polish languages.

THE SCIENTIFIC NOVELTY: due to the fact that it is the first attempt to analyze phytonyms and an attempt to analyze phytonyms with an evaluative component in the Ukrainian and Polish languages.

RESEARCH METHODS: comparative-typological method and linguistic and cultural analysis.

THE SCOPE: in connection with the growing interest in the Polish language, literature, and culture in Ukrainian society, the obtained results and research materials can be used in the process of learning Polish as a foreign language.

STRUCTURE OF WORK: magister research consists of introduction, two divisions with subdivisions, conclusion and list of the used literature.

PHYTONYME, PLANT, SEMANTICS, LINGUOCULTUROLOGY,
MOTIVATION SIGN

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1 СТАН ВИВЧЕННЯ НОМІНАЦІЙ РОСЛИН У СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	13
1.1. Дослідження фітонімів українськими мовознавцями	13
1.2. Вивчення назв рослин у польських мовознавчих дослідженнях	17
РОЗДІЛ 2 НОМІНАТИВНО-МОТИВАЦІЙНІ ОЗНАКИ УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ ФІТОНІМІВ	29
2.1. Українські та польські фітоніми, які мають спільну мотиваційну ознаку.....	29
2.2. Фітоніми з різною мотиваційною ознакою.....	37
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	46

ВСТУП

Фітоніми - назви рослин належать до одного з найдавніших шарів лексики в будь-якій мові і є важливим компонентом національно-мовної картини світу. Як і інші оніми, фітоніми є об'єктом дослідження ономастики – розділу мовознавства, що спрямований на вивчення власних назв і є за своєю суттю міждисциплінарним полем досліджень, оскільки крім лінгвістики звертається до досягнень етнології, культурології, лінгвокультурології та інших суміжних дисциплін задля виявлення походження та семантики назв. Сфера уваги ономастів - склад національного онімікону, його походження, закономірностей розвитку, функціонування в сучасній мові. У цій царині необхідно відзначити досягнення таких українських дослідників, як К.К. Цілуйко, О.С. Стрижак, А.П. Непокупний, І.М. Желізняк, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко, В.В. Німчук та ін. Звертаються вони, звичайно, й до компаративних досліджень.

Довгий час, за спостереженнями Святослава Вербича, українська ономастика займалася переважно топонімікою, антропонімікою, а з 70-х років минулого століття етнімімікою [8,с.76]. Водночас фітоніми як одна з найдавніших груп онімів також неодноразово привертала увагу лінгвістів, оскільки, за твердженням В.Красавіної та М.Вакули: «Фітонімічна лексика відображає особливості образного мислення народу, допомагає зрозуміти, які саме семантичні ознаки важливі для носіїв мовної свідомості при номінації понять, демонструє унікальність національного бачення картини світу» [23]. Зростанню зацікавленості лінгвістів назвами рослин значною мірою сприяли практичні ареальні напрацювання та створення атласів назв рослин, таких, як Сабадош І. Атлас ботанічної лексики української мови (1999) [34], Омельковець Р. Атлас західнополіських назв лікарських рослин (2003) [28] та ін., які склалися із паралельним накопиченням ботанічного та лінгвістичного матеріалу.

Увага мовознавців часто присвячується зіставному аналізу назв рослин у різних мовах, щоб виявити лінгвальні чинники семантичних подібностей і

відмінностей у найменування рослинного світу. Так, наприклад, І. Подолян, використовуючи контрактивний аналіз, розглядає національну специфіку семантики фітонімів в українській, англійській, німецькій мовах [31]. На матеріалі української, російської, німецької та французьких мов мотиваційні ознаки досліджує А. Сердюк [37]. Л. Дробаха вважає, що зіставний аналіз надає можливості глибшого розкриття особливостей відображення світу в рідній мові та національній культурі поряд з іншими мовними картинами світу. Саме через зіставлення принципів і способів номінацій основних моделей мотивації фітонімів у різних мовах, певних етнографічних нашарувань можна виявити специфічні ознаки номінаційних процесів тієї чи іншої мови. Можливість компаративних досліджень значною мовою підкріплена виданням нових двомовних словників, таких як, наприклад, укладений Ольгою Мазур «Польсько-український, українсько-польський словник», що містить 120 000 слів [33], зокрема чимало фітонімів.

Водночас зіставного аналізу семантики фітонімів в українській і польській мовах, виходячи із доступних нам джерел, ні українськими, ні польськими мовознавцями не проводилось. Спроба заповнити цю лінгвістичну прогалину певною мірою зумовлює новизну цієї роботи, АКТУАЛЬНІСТЬ якої зумовлена необхідністю розширення досліджень української мови в контексті та/або у порівнянні із мовами північних та західних слов'ян, зокрема польської. Компаративний аналіз різних явищ та процесів, що відбувалися у процесі розвитку та функціонування української лексики сприяє кращому розумінню місця української мови та культури у річищі культури народів Центральної Європи, вияву типологічних явищ та національної самобутності, що значною мірою сприяє усвідомленню нашої культури не лише як східнослов'янської, а як слов'янської та європейської, а отже й усвідомленню нашої країни як органічної частини європейської цивілізації. Такі студії, зокрема в області дослідження семантики та походження онімів, особливо пов'язаних із природою, доводять давність та самобутність нашої мови, що особливо актуалізується в часи відстоювання країною власної незалежності. Кожне таке

дослідження є аргументом у розвінчанні ворожих фейків про вторинність української мови або навіть її неіснування і сприйняття лише як спотвореної російської.

МЕТА РОБОТИ – виявити національну специфіку фітонімів у двох споріднених мовах. Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких **ЗАВДАНЬ**:

- 1) проаналізувати здобутки українських та польських мовознавців у дослідженні фітонімів;
- 2) визначити найбільш продуктивні мотиваційні типи українських та польських фітонімів із оцінним компонентом та обґрунтувати зв’язок оцінного компонента з мотиваційною основою рослинних номінацій;
- 3) здійснити зіставний аналіз фітонімів української та польської мов для виявлення подібного і відмінного у сфері найменування рослин,
- 4) встановити спільні та відмінні характеристики мотиваційного підґрунтя оцінного компонента фітонімів в українській та польській мовах;
- 5) виявити національну специфіку семантики назв рослин в українській та польській мовах.

НОВИЗНА Фітоніми, як і інші оніми, давно приваблюють увагу лінгвістів, створені відповідні словники, є низка досліджень українських та польських лінгвістів назв рослин в їх рідних мовах, але до зіставного аналізу семантики назв рослин в мовах цих народів звертаються вкрай рідко у зв’язку із розв’язанням інших питань ономастики, не вичерпані ще можливості аналізу фітонімів з оцінним компонентом в українській та польській мовах, чим зумовлена новизна нашого дослідження.

ОБ’ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ – назви рослин в українській та польській мовах.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ – національна специфіка семантики фітонімів в українській та польській мовах

Методи дослідження: описовий метод застосовувався на перших етапах роботи над темою, оскільки дозволяє описувати процеси та явища, які

пов'язані із предметом дослідження, метод систематизації дозволив виокремити окремі аспекти семантики аналізованої лексики та відповідно систематизувати її, порівняльно-типологічний метод – для обрання оцінного компонента у семантиці фітонімів з метою вияву ступеня його актуалізації в українській та польській мовах; подальшої зіставної інтерпретації мовного матеріалу та встановлення спільних і відмінних механізмів формування оцінного значення у фітонімів та його мотиваційного підґрунтя в українській і польській мовах; лінгвокультурологічний аналіз – для реконструкції національно-культурної символіки досліджуваних найменувань.

ГАЛУЗЬ ЗАСТОСУВАННЯ: у зв'язку з ростом зацікавленості польською мовою, літературою, культурою в українському суспільстві отримані результати і матеріали дослідження можуть бути використані у процесі вивчення польської мови як іноземної. Безумовна доцільність використання матеріалів цієї роботи у перекладацькій практиці, оскільки часто назви рослин у споріднених мовах різні.

Ключові слова: фітонім, семантика, лінгвокультурологія, мотиваційна ознака, порівняльний аналіз

РОЗДІЛ 1 СТАН ВИВЧЕННЯ НОМІНАЦІЙ РОСЛИН У СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

1.1. Дослідження фітонімів українськими мовознавцями

Українська ономастика пройшла довгий і, як і вся лінгвістика, дуже непростий шлях розвитку, що особливо наглядно репрезентовано у долях науковців та їх спадщини, які відтворені у книзі «Українська ономастика: бібліографічний покажчик (2011)» [46], певним (досить лапідарним) узагальненням розвитку цієї галузі вітчизняного мовознавства є ґрунтовна стаття А.Зубка «Українська ономастика: здобутки і проблеми» [16] та інші. Аналіз джерел свідчить, що довгий час ономастика зверталася до фітотермінології перш за все у контексті вивчення топонімів та антропонімів (наприклад, роботи *Стрижак О.* Гідронімія Полтавщини фіто-зоографічного семантичного ряду [43], *Торчинський М.* Фітофорні назви поселень Південно-Західного Поділля [45], *Марко Г.А.* Давньоруські і староукраїнські топоніми, похідні від назв рослин [25], *Панцьо С.Є.* Рослинний і тваринний світ у прізвищах галицьких лемків [30], *Бучко Г.Є.* Загальнонародні та діалектні назви рослин і тварин у прізвищах Бойківщини (на матеріалі сучасних прізвищ Турківського району Львівської області) [5] тощо). Водночас трапляються й розвідки про номени інших груп у складі або як мотивуюча основа фітонімів, наприклад, *Фроляк Л.Д.* Власні імена в назвах рослин [49].

Значна увага фітонімам як основному об'єкту дослідження починає приділятися переважно в останні десятиліття, коли з'являється низка розвідок, які досліджують різні аспекти творення, функціонування семантики назв рослин в українській мові. Наприклад, у статті В.Бушакова подано історико-компаративний аналіз фітоніму «хміль» [6], у статті Циганок І. Б. розглянуто концептуалізацію фітонімів в українській фразеології [50], особливості функціонування фітонімів у художньому тексті досліджує Т. Мішеніна [27].

У статті В.Тихоші «Народні назви фітонімів в українській мові» розглядається мотивація семантики найбільш поширених в Україні народних

назв фітонімів та їх словотвір [44]. Питанням мотивації семантики українських фітонімів присвячені дослідження В.Калько [17], С.Шестакової [52] та ін.

Номінації як результат процесу утворення мовних одиниць, що слугують засобами називання та членування фрагментів дійсності й формування відповідних понять про них, генерують значний за обсягом пласт лексики у кожній мові. У фундаментальних працях номінації представлені із загальнометодологічних позицій. Більш конкретизовані, спеціальні дослідження проводяться на матеріалі окремих видів номінацій, зокрібно в когнітивно-ономасіологічному та культурологічному аспектах, тривають спроби удосконалення методики вивчення номінацій.

У кожному разі, з'ясування природи номінацій потребує ґрунтовного аналізу послідовності операцій свідомості, що опосередковують семіотичну єдність позначуваного зі знаком, окрім того, має місце позиціонування семантики, синтактики та прагматики як трьох вимірів семіозису. Як стверджують дослідники, механізми утворення номінацій та висловлювань є спільними, але, на відміну від процесів продукування мовлення, породження номінативної одиниці здійснюється переважно в мовній системі згідно з її закономірностями, чим пояснюється інтерес лінгвістів до вивчення номінацій з когнітивних позицій.

У сучасній парадигмі лінгвістичних знань актуальним є вивчення і аналіз фразеологізмів з флористичним компонентом. У джерелах наукової літератури наголошено, що «обираючи певний фрагмент світу для опису, людина, концептуалізує його, наповнює особистісними сенсами реалії буття, таким чином створює власну реальність, і досить часто її ментальний світ настільки ж глибокий, як і реальний». Найбільш підходящими для такого типу досліджень є фразеологічні одиниці з назвами об'єктів навколишнього світ, зокрема і флоро лексемами, що розкривають свою багатозначність у різноманітному фразеологічному осмисленні.

Виходячи з аналізу фразеографічних джерел і наукової літератури, сучасні студії флористичної фразеології здійснюються у наступних аспектах:

- фразеографічний (О. Вікторіна);
- порівняльний (Т. Алексахіна, Р. Каракевич, Л. Пушко);
- діалектологічний (Н. Коваленко, Л. Москаленко);
- етнонаціональний (Г. Філь);
- семантичний (М. Моторіна, О. Моторний).

Відомо, що мова відображає усі етапи культурного розвитку людей, а вивчення її фразеологічного складу сприяє розумінню і усвідомленню особливостей національної культури і світогляду окремо взятого етносу. Фразеологічні одиниці сприймаються як мовні знаки, які відображають історію, традиції, культуру, вірування, національно-моральні цінності, нормативно-етичні правила народу. Фразеологізми з фітонімним компонентом слід вивчати і у лінгвокогнітивному аспекті.

Центральним поняттям когнітивної лінгвістики, у якій мова розглядається у зв'язку безпосередньо з людиною, є концептуалізація. Результат цього процесу і становить безпосередньо формування концептуальної системи, елементами якої вважаються концепти, тобто знання про те, що індивід знає, передбачає, думає, уявляє про об'єкти світу. Концептуальний зміст яскраво проявляється у фразеологізмах, адже вони ґрунтуються на поняттях і стереотипах етносвідомості, демонструють матеріальне і духовне життя конкретного народу. Вони різного типу, як компоненти фразеологічних одиниць, посилюють статус таких фразем, бо є своєрідними національними і культурно-історичними маркерами етносу. Флора, як один із фрагментів реального світу, дозволяє людині усвідомити себе завдяки порівнянню, сприяє виникненню вторинної образної картини світу, у створенні якої зазвичай відіграють важливу роль саме лексеми з предметним значенням. Такими лексемами є фітоніми та флороніми, котрі співвідносяться між собою як видове поняття у структурі родового.

Люди, формують уявлення про своє довкілля за конкретною моделлю, яку у мовознавчій літературі прийнято називати картиною світу.

Фітонімна фразеологія представляє значний шар в українській мові. Адже саме завдяки порівнянням насамперед з флорою і фауною люди краще розуміють навколишній світ і себе у ньому.

Н. Коваленко зазначає, що найголовнішим для науковців залишається актуальне розуміння моделі переходу конкретного елемента позамовної діяльності у вербальну площину і які саме знання набувають символічного значення та можливості відтворюватися у мовленні. Значення фразем обумовлене складними семантичними і мотиваційними процесами, тому що значення слів-фітонімів безпосередньо переплітаються зі змістом і значенням інших компонентів, таким чином створюючи лінгвістичну універсалію.

Сталі порівняння з флористичними назвами – досить різноманітна група фразеології. Саме такі фразеологічні одиниці і привертають значний інтерес науковців при лінгвістичному описі, оскільки вони виникли на основі образного уявлення про рослинний світ. Фразеологічні одиниці такого виду яскраво відображають національну самобутність за допомогою системи оцінних образів-еталонів, характерних здебільш для лінгвокультурологічної спільноти.

Під час виявлення значення фразем з фітонімом і у ході аналізу їх внутрішньої форми, можна виокремити символи, з якими вжито онім у фразеологічних одиницях різних груп. Сукупність таких різноманітних символічних значень у певній лінгвокультурі буде репрезентувати концептуалізацію цього оніма.

Висока фразеопродуктивність цих найменувань обумовлена символікою відповідних рослин.

Фразеологічні одиниці з фітонімічним компонентом становлять собою субсистему української мови, котра відображає різні сфери матеріального і духовного життя українців, характеризується національно-культурною особливістю завдяки концептуалізації рослинних найменувань:

- городини (горох, гарбуз, морква, капуста);
- насіння і квітів, зернових (мак, пшоно, гречка);

- дерев та їх плодів (верба, дуб, липа, терен, груша, кислиця);
- трав'янистих рослин (мох, трава, лопух, реп'ях);
- частин рослин (корінь, пень, гілка, листя).

Спостережено переважну пейоративну маркованість таких назв у складі різних фразеологічних одиниць. Однак є і позитивна маркованість. Українській фразеології з фітонімічним компонентом притаманна варіативність, синонімія, антонімія та багатозначність. У складі ряду фразем деякі фітоніми мають деривати.

1.2. Вивчення назв рослин у польських мовознавчих дослідженнях

Серед великої кількості серйозних досліджень у мовознавстві протягом останніх кількох десятиліть цілком заслужено почесне місце займає лексикографія. Написано і надруковано велику кількість багатотомних словників. Треба зазначити головні:

- *Słownik języka polskiego* під редакцією В. Дорошевського;
- *Słownik staropolski* під редакцією С. Урбанчика;
- *Słownik staropolski nazw osobowych* під редакцією В. Ташинського;
- *Słownik etymologiczny* під редакцією Ф. Славського;
- *Słownik XVI-wiecznej polszczyzny* під редакцією Паска і Міцкієвіча;
- *Słownik gwar polskich* під редакцією М. Карася;
- *Słownik poprawnej polszczyzny* під редакцією Шобера –

Дорошевського.

Великим досягненням є також спеціалізовані словники «фахові», в яких представлена наукова термінологія різних галузей: *Słownik terminów literackich* (Серотвинський), *Słownik terminologii językoznawczej* (Голуб, Гейнз, Полянський) та інші. Серед усіх різногалузевих і різнорідних словників, які дочекалися своїх детальних опрацювань, бракує одної галузі: світ живої природи, світ тварин і рослин. Не маємо до сих пір повного словника назв рослин, який був би опрацьований мовознавцями, згідно до завдань і вимог

лексикографії. Існує насправді велика кількість ботанічних словників, але це словники власно ботанічні, а не мовознавчі опрацювання.

Немає також монографічного повного опрацювання ботанічної чи зоологічної лексики такої, як дав Чехії та Словаччині В. Мачек у розділі *Česká a slovenská jména roslin*. Насправді є одна серйозна робота, а саме монографія мовознавчого характеру, але їй далеко до повного обсягу і опрацювання ботанічної та зоологічної польської термінології *Книга В. Буджішевської Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej* має насамперед характер славістичної праці. Це наукова праця, яка у першу чергу порівнює загальнослов'янську лексику і насамперед вирази праслов'янські і нові, які мають відповідники в декількох слов'янських мовах. [54]. Ця робота становить у більшій частині видове словництво, бо досліджує словникові зв'язки у слов'янських мовах. Авторка розповідає про встановлення меж виразів, перш за все споріднених, з великим зв'язком одного з одним, а з цього виходить, що Буджішевська бажає винести висновки щодо слушності традиційного розподілу на мови західнослов'янські, східнослов'янські та південнослов'янські. Книга охоплює у рівній мірі термінологію, пов'язану з тілом людей і тварин, а також назви тварин і назви, що стосуються рослин, значить не тільки родові чи видові назви, але й загальні терміни, такі як *roślina, bylina, trawa, potraw, siano*. У книзі бракує наукової термінології з галузі морфології рослин, а саме *kwiat, okwiat, słupek, pręcik, ulistnienie i td*. У результаті авторка вказує понад 280 назв рослин, а також приблизно 50 їх словотвірних змін (фонетичних), значить заледве охоплює дрібну частку повного спектру лексичних засобів у цій галузі. Посередні гасла зазначають значення у польській мові від ставропольської до теперішніх часів, а також в інших слов'янських мовах різницю на фонетичному і морфологічному мовних рівнях. У книзі не вказуються джерела, а зрідка вказується тільки етимологія назви. Згідно з вищевказаними причинами користування цією, колись цінною працею, є складним, але колись там знаходили дуже багато гарного матеріалу.

Друга монографія, але вже особлива, відноситься до однієї категорії рослин, тому на цьому етапі менш нам підходить *studium Bartnickiej Dąbkowskiej o ludowych nazwach grzybów*. Ця праця вичерпно, точно написана, але, як показує назва, займається тільки грибними назвами і виключно сучасними польськими назвами, без врахування діяльності, а значить без історичного підтексту. Крім цього, у праці розглядається лише 60 видів грибів (які місцеві мешканці можуть знайти і назвати).

Існують також невеликі монографії розповсюджених назв рослин або декількох видів близьких між собою: *Nitscha i Mrozówny – Ostrowskiej o gryse, o chabrze i jadle; Nitscha o jadle, świerku i smreku; Belczakowej o czarnych jagodach i brusznicach czy o malinie-jeżynie*. В них є багато, але коротеньких статей етимологічного характеру. Є врешті-решт багато статей і більших за обсягом праць видатного ботаніка Юзефа Ростафінського.

Цей видатний вчений, з 1875 року професор ботаніки у Ягеллонському університеті, автор багатьох цінних ботанічних наукових праць, а також шкільних підручників (*Przewodnik do oznaczania roślin*) мав серйозні заслуги в області літератури і мовознавства[34]. Серед літературних заслуг виділяють такі його праці: *Las, bór, puszcza, matecznik jako natura i baśń w poezji Mickiewicza (1921 r.); Wpływ przeżyć chłopięcych Mickiewicza na obrazy dwóch ksiąg «Pana Tadeusza» (1922 r.)*. Серед мовознавчих і етнографічних виділяють: *Prowincjonalne, polskie nazwy roślin w XVIII wieku z Prus Książęcych; O święceniu ziół na Matkę Boską Zielną; Zielnik czarodziejski, to jest zbiór przesądów o roślinach; Geografia roślin a językoznawstwo; Porównanie tak zwanych zielników Falimierza, Śpicyńskiego i Siennika*. Завдячуємо цьому ботаніку також його тридцятилітній праці над збором назв рослин (*Przewodniku do oznaczania roślin*), у якій зібрані наукові і народні назви рослин (у довільному порядку, кількості та класифікації), які автор доповнив історичним матеріалом до кожної рослинної назви. Довгий час ботанік займався дослідженням цих назв і результатом цих досліджень є двотомна праця *Symbolia ad historiam naturalem medii aevi* – найважливіша для мовознавців словникова позиція

Ростафінського. У чому її цінність? Перш за все, праця містить не тільки аналіз всіх ботанічних джерел з XII по XVI століття включно, але й також повний детально відібраний матеріал з першоджерел, а саме: *Falimirza (1534 r.)*, *Marcina z Urzędową (1543-1557 rr.)*, *Spiczyńskiego (1542 r., 1556 r.)*, *Siennika (1568 r.)*, *Szymona z Łowiczą (1540 r.)*. Головною ознакою є те, що цей матеріал не тільки передрукований, але й назви ототоженні. З великим зусиллям зміг Ростафінський ідентифікувати синоніми, а саме цілком різні назви у різних авторів, які позначають однакову рослину.

Авторитет автора і його багаторічна робота над матеріалом вкушають віру в правильність його ідентифікацій, хоча при викладанні і більш детальному вивченні цього матеріалу виникають певні сумніви.

Друга велика праця Ростафінського – *Słownik polskich imion rodzajów oraz wyższych skupień roślin, poprzedzony historyczną rozprawą o źródłach*. Сам автор у вступі каже, що ця праця: «Містить сумлінно і критично опрацьований матеріал для словника польської мови». Не є це незначна річ, бо жоден з сучасних словників не був без помилок, а в словнику Є. Маєвського було їх більше ніж півтори тисячі. Ростафінський показує у частині латинсько-польській всі зібрані з історичних джерел родові польські назви і сучасні ботанічні з посиланням до латинсько-польської частини, яка підтверджується першоджерельною документацією. Як бачимо – існують хоча б якісь ботанічні словники. Могли б з'явитися сумніви, що моя першочергова заява о недостатній кількості наукових досліджень назв рослин є неточною. Власне, словник Ростафінського, не є вичерпним списком. Оминаючи історичні джерела, ці праці не можуть вважатися науковими словниками, скоріш фармакологічними підручниками (*Dykcjonarz roślinny Krzysztofa Kluka, Słownik Erazma Majewskiego*). Але *Dykcjonarz Kluka* – серед сьогоденних досліджень є найкращим описом польських рослин. Ця праця розроблена на основі подвійної номенклатури (лінійної системи), яка показує наукові назви, які у той час існували у рослинній системі. Словник Маєвського, по-перше, це дивна мішанина назв рослин і тварин, а по-друге, налічує у собі більш ніж півтори

тисячі помилок (за словами Ростафінського) [55]. Обидві праці Ростафінського наближені до певного типу мовознавчих праць, але такими не являються: ці праці мають ботанічний характер і у ботаніків призначені, перш за все, для практичного застосування, а для мовознавців потрібен матеріал повний і цілісний, але завжди тільки матеріал. Врешті-решт і вони не застраховані від помилок і неясності.

Результати досліджень Ростафінського демонструють, що польські дослідники, вчені і мовознавці ще далекі від створення повного словника назв рослин, який би відповідав усім постулатам наукової лексикографії, але включаючи в собі багатий мовний матеріал, часом навіть вже частково опрацьований і за значенням, і навіть за етимологією. Головним завданням для сучасних вчених буде представлення повного словника назв польських рослин, що враховує сьгоднішні та історичні, вже зниклі ботанічні назви, однаково наукові, як загальні, тобто літературні і говірні. Для реалізації плану створення повного словника, необхідно враховувати певні необхідні умови, а саме :

1. Зібрання повної бібліографії предмета, однаково історичних і говірних джерел, опрацювань і власне практичного використання.

2. Розробка під мовознавчим кутом донині опублікованих джерел і слухань мовознавчих, однаково згадуваних вище, як і інших, але перш за все праці від XV до XVIII століття. Що така робота потрібна, що ці джерела не вивчені до сих пір мовознавцями свідчить одна умова. Перший, рукописний *zielnik Stanki z II połowy XV wieku*, включає в собі, згідно звіту Ростафінського, 523 польські назви. Сам однак Ростафінський модифікує це число, констатує, що 90 це назви зарубіжних рослин, 86 - вирощуваних в нас, а 347 - дикорослих. Серед цих рослинних назв з'являються однак назви рослинних продуктів, напр. *żywica*, чи різних рослинних речовин, при цьому часом важко зрозуміти, чи автор мав на увазі рослину, чи її продукт, напр. *sok*. При цьому Ростафінський зібрав безліч синонімів, що перевищують згадане число у 347 рослин; деякі синоніми відрізняються тільки правописом, а тому деякі записи *Stańki* можуть піддаватися сумнівам. Ми бачимо отже, що

матеріал не опрацьований мовознавчо, тому залишається багато місця для дискусій у дослідників, які займаються вивченням цієї теми.

3. Третє підготовче завдання до *Słownika* це складання картотеки історичних назв від найстарших записів до Lindego: а) матеріал до кінця XVI ст. з *Symbola Rostafińskiego*, зі *Słownika staropolskiego*, зі *Słownika polszczyzny XVI-wiecznej Mączyńskiego*, з XVII по XIX століття з *Knapskiego*, *Troca* і *Lindego*.

4. Складання говірної і загальнопольської картотеки сучасних назв рослин на основі матеріалів *M A G P*, *Mag SGP*, *Słownika gwar polskich Karłowicza*, інших опублікованих робіт власне в *Języku Polskim i Poradniku Językowym*, з курсових і магістерських робіт *WSP w Krakowie*, з загальнопольських матеріалів, які містяться в *Słowniku Rostafińskiego*, *SW*, *Słowniku PAN*, службових назв з *Flory Polski i klucza Szafera-Kulczyńskiego-Pawłowskiego*.

5. Розробка анкетника до досліджень говірних назв рослин, охоплюючого майже всі гатунки місцевих і іноземних рослин. Існуючий анкетник Дорошевського вміщує у собі лише маленьку частину матеріалу — не кажучи вже про інші загальні говірні анкетники.

6. Додаткові місцеві дослідження, проведені в кількох чи кільканадцяти пунктах Польщі на підставі вищезгаданого анкетника.

7. Розробка монографії назв окремих рослин чи більшого їх скупчення. Така робота вміщувала б у собі сьогоднішню літературну назву, загально-польську, наукову польську назву і латинську, усі народні синоніми з їх географією та етимологією, всі історичні назви з документальним підтвердженням і етимологією — з можливим посиленням на інші слов'янські мови, як ми бачили, наприклад, у статті о *borówce — czarnej jagodzie*. Така монографія є статтею, що розширює словниковий запас.

8. Наступний етап – розробка пробного зошита та обговорення за ним, а на завершення

9. створення повного словника.

Насамперед виникає питання: хто це все має робити? Звичайно, незалежно від багатьох польових співробітників, які надають сучасні матеріали, має бути центр, який організовує всю роботу, збирає матеріали та виконує наступні етапи, згадані вище. Одним словом, це повинна бути майстерня, спеціально присвячена цій темі. Що ж, такий центр є: він організований на кафедрі польської мови Вищої педагогічної школи в Кракові „*Pracownia Słownika Nazw Roślin Polskich*“. На даний момент студія складається з керівника і двох співробітників. Всі вони працюють, як ми сьогодні говоримо, «соціально», тобто «ідеологічно», але з часом ми сподіваємося отримати для цього кошти. Очікується, що студенти WSP стануть подальшими співробітниками, оскільки вони можуть надати багато хорошого матеріалу для *Słownika* в рамках своїх семінарських і магістерських робіт.

Перед дослідниками, вченими і мовознавцями стоїть нелегка задача - розробка, навіть після отримання достовірного і, можливо, повного історичного та сучасного матеріалу, не зробить процес створення словника легким.

Головна проблема — це об'єм або обсяг матеріалу *Słownika*, тобто обсяг назв, які мають мати свої мовні еквіваленти в *Słowniku*. Іншими словами: які рослини ми повинні включити? У самій запропонованій назві хочу зазначити, що йдеться не про польські назви рослин, а про назви польських рослин, тобто тих, що ростуть у Польщі. Так, але які рослини ростуть у Польщі? Це тільки дикорослі та вирощені на полях чи в садах, чи ще й у горщиках і в квартирах? А може, теж у теплицях? Мені здається, що слід включити всі рослини, які зазвичай вирощують у квартирах і горщиках, але ми виключимо екзотичні рослини, вирощені в ботанічних садах, оранжереях чи наукових лабораторіях, і, звичайно, дикорослі за межами Польщі, навіть якщо вони мають польські назви. Тому в *Słowniku* не буде *ani baobabu, ani pinii, pominiemy „pomarańcze, cyprusy, oliwki, migdały, aloesy, mahonie, sandały*. Однак важко обійти увагою *dalię*, тобто георгінію, вирощену в садах, популярну кімнатну квітку *pelargonię* і навіть менш популярну *azalię; kaktus* також слід включити в словник, як назву

багатьох видів і сортів, що вирощуються в домашніх умовах. Зважаючи на ці фактори у багатьох окремих випадках рішення буде досить складним.

Ще одна проблема, яка постає перед мовознавцями - підбір назв і сортування матеріалу. Цей матеріал, як ми бачили, потрібний, а то й чотирискладовий: назви, або — як пише Ростафінський — наукові назви, обов'язкові для ботаніків, загальнонаціональні літературні чи розмовні назви, що їх вживає освічена польська інтелігенція, і діалекти; Окремо, як четверту групу, можна виділити старопольські назви, які не є ні науковими назвами в конкретному значенні, ні суто літературними, а сумішшю всіх трьох груп, іноді також неологізмами авторів «гербаріїв», які вони перекладали. або кальковані іноземні, латинські чи німецькі назви. Який зв'язок між цією та чотирма групами, або іншими словами: назви яких рослин слід передусім включити до словника? Що має бути покладено в основу словника? Які імена ми будемо вказувати як головні? Наукові, розмовні чи діалектні – чи всі три?

Перш ніж знайти відповідь на це запитання, потрібно нагадати наукові правила назви живих істот — тварин і рослин. Ми знаємо, що з 1753 року, тобто з моменту публікації епохального твору Кароля Лінні, тобто Ліннея, під назвою *Species plantarum*, або з 1750 року, тобто з десятого видання його *Systema naturae*, «у науці стало звичаєм називати кожен живу істоту двома іменами, одне з яких є іменником, а інше — звичайним прикметником, наприклад, вони називають *tarń Prunus spinosa*, *lubaszkę — Prunus insititia*, *węgierkę — Prunus domestica*, *morelę — Prunus armeniaca*, *wiśnię — Prunus Cerasus*, *trześnię — Prunus avium*». З цих двох латинських назв перша - це назва роду - *genus*, друга - назва виду - *species*. «Рід — це більш загальне, абстрактне поняття, що включає ряд конкретних видів рослин або тварин». Польська зоологічна та ботанічна номенклатура була адаптована до латинської системи Лінне, і використовувалася ця бінарна система, тобто подвійна номенклатура з двома назвами: рід і вид. У наведених вище прикладах маємо: *śliwę tarninę*, *śliwę lubaszkę*, *śliwę domową (węgierkę)*. Питання поділу, звичайно, є умовним і мінливим питанням, з часом і з розвитком досліджень деякі види виділяються в

окремі роди (рідше навпаки - два окремих роди об'єднуються в один), тому в даний час *morela* є окремим родом: видова назва *Armeniaca* стала родовою і отримала прикметник *domestica* як видову назву, польською мовою це означає звичайний абрикос, подібно до *Cerasus* - вишня, яка сьогодні включає кілька видів, у тому числі звичайну вишню (*Cerasus vulgaris*) і черешні (*Cerasus avium*). Ростафінський також передбачив це в 1900 році. У польських прикладах ми також бачимо, що назва виду не обов'язково має бути прикметником: *lubaszka* та *węgierka* є іменниками. Нарешті, ми бачимо, що в польській, ненауковій мові ми зазвичай вживаємо лише одне слово: *śliwę lubaszkę* називаємо просто *lubaszka*, *śliwę pospolitą* — *węgierka*, *wiśnię pospolitą* — *wiśnia*, а *Cerasus avium* — *czereśnia*. В останні роки співавтор і редактор *Flora Polska* проф. Богуміл Павловський намагається порушити традицію двоскладових польських ботанічних назв і в науці: там, де польська мова не має власних еквівалентів для латинських назв видів, і є лише один вид даного роду, або коли назва частини зазвичай використовується для розрізнення виду. Прикладом першої ситуації може бути, наприклад, *żarnowiec* (*zamiast żarnowiec miotlasty* — *łac. Sarothamnus scoparius*) прикладом другої групи може бути, наприклад, *limba zamiast* — *sosna limba* (*Pinus cembra*) *czy kosodrzewina zamiast sosna kosodrzewina* (*Pinus mughus*). Так ці дерева вже позначені в *Roślinach polskich*. Але, по-перше, невідомо, чи ця система скорочення двоскладових, «комбінованих» польських назв буде зрештою прийнята в науковій систематиці рослин, а по-друге, є багато видів одного роду, які повинні мати подвійні назви також у повсякденному житті, або літературній мові. Правда, ми зазвичай *porzeczkę agrest* називаємо *agrestem*, але треба відрізнити *porzeczkę czarną* (*Ribes nigrum*) від *czzerwonej* (*Ribes rubrum lub Schlechtendalii*), *Żywokost lekarski* від *bulwiastego*, *miętę pieprzową* від інших видів, *pięciornik gęsi* від *siedmiolistkowego*. Враховуючи вищеназвані рослини і набори їх назв, як вони мають бути представлені у словнику?

Чи варто включати наукові назви і в якому обсязі? Бо нас цікавлять насамперед загальнонародні назви (літературні, розмовні) та діалектні. А в

яких випадках можна і потрібно брати до уваги видові назви, крім родових? Мені здається, що деякі сумніви можна легко розв'язати і певні базові принципи прийняти без застережень. А саме:

1. Основними записами, звичайно, будуть назви, загальноновживані в культурному діалекті, як у розмовній, так і в літературній мові, без урахування поділу на родові та видові назви. Не меншою мірою слід брати до уваги і діалектичні назви;

2. Проте не можна опускати наукові та ботанічні назви — родові, або родові та видові, якщо вони відрізняються від розмовних (літературних чи діалектних)[14]. Так, наприклад, *Jarząb – jarzębina*.

3. Більшу складність представляє правильне розміщення і розвиток звичайних назв і синонімів, як діалектних, так і літературних. Особливо проблематичними є літературні синоніми: який із них вважатимемо основним? Зрештою, важко нав'язати назву одного регіону культурному діалекту іншого, як кращу чи важливішу: для мене, наприклад, *Centaurea cyanus* — це в першу чергу *blawatek*, а вже в другу чергу — *chabr*, а майже загальнонаціональна *czarna jagoda czy jagoda* завжди буде *borówka*, хоч у найближчих селах на північ від Кракова є *czarna jagoda*. Тому я б підтримав пропозицію А. Заремби, викладену в *recenzji Zeszytu próbnego SGP*: «Дані про географію окремих слів, подані в окремих записах, мають бути якось пов'язані між собою, щоб забезпечити синтетичне географічне розміщення всього питання. Цю проблему можна представити в одному вибраному записі. Для понять, визначених різними словами в окремих культурних діалектах польської мови (пор. *warszawskie czarne jagody — krakowskie borówki, chaber—blawatek; jeżyny ostrężyny itp.* .), географічний синтез можна було б подати під першим за алфавітом словом, до якого входить вся група. Посилаючись на географічно розташовані синоніми до основного запису, можна отримати синтетичне представлення структури всієї групи.

4. Старопольські імена, які сьогодні більше не вживаються і зазвичай абсолютно незрозумілі, слід трактувати подібним чином: така назва перед

хрестиком також мала б посилання на перший сучасний синонім в алфавітному порядку, але старопольська назва, навіть якщо вона була раніше в алфавіті, не матиме пріоритету.

5. Ще однією складністю є співвідношення польських і латинських назв. Багато видів і навіть родів рослин, відомих лише ботанікам, взагалі не мають польських відповідників – вони замінені в науковій номенклатурі латинською назвою, наприклад *Ventenata (rodzaj trawy) poi. Wentenata, Beckmannia (ts.) = poi. Beckmannia* (навіть з латинським написанням); назви видів зазвичай перекладаються ботаніками на польську мову, наприклад, *Ventenatadubia —wentenata zwodnicza*. Але є й латинські назви, перенесені в літературну чи розмовну мову і в такому вигляді вживаються в садівничій термінології. Так ми маємо різні *anemony, asparagusy, astry, berberysy, chryzantemy, cynie, dalie, euforbie, gencjany, geranium, glediczie (Gleditschia), hibiskusy (= Ketmia), kampanule, krokusy, malwy, nawet peotie, portulaki, rezedy, siboldie, spiree, tamy walerianę, werbenę* та багато інших. Як має поставитися до цих назв автор словника? Мені здається, що їх слід розділити на три групи. До першої групи належать явно полонізовані слова, як-от *iryś (łac. Iris), cynia (Cinia), chryzantema (Chrysanthemum), malwa, rezeda, waleriana, werbena, georgia*; до другої групи належать назви, що зберігають латинську форму, але також асимільовані, як-от *aster czy krokus*, що цілком витіснили колишній *szafran*, до третіх — чужі, латинські, що мають цілком добрі польські відповідники. Цю останню групу слід позбавити права бути в польському словнику назв польських рослин. Але це не проста справа. На якій підставі ми маємо дискваліфікувати імена як латинські? У нас таки є *zawilec zamiast anemony* (хоча ця назва може означати й інші рослини), *szparag zamiast asparagusa, dzwonek zamiast kampanuli, goryczkę zamiast gencjany, bodziszek zamiast geranium, ślaz zamiast malwy itd.* Але, по-перше, багато з цих назв добре прижилися в польській мові й лексикалізувалися, особливо в садівничій лексиці, багато з них зустрічаються в художній літературі, а по-друге, інколи

важко відрізнити нібито сполонізовану назву від явно полонізованої латинська.

Як ми бачимо, є багато рослин, які не мають польських назв, які ботаніки замінюють латинськими. Але проблему потрібно розширити. Зрештою, мова йде не про штучні латинські назви чи їхні польські кальки, вигадані ботаніками, а іноді й садівниками – ці латинські *hibiskusy, sybaldie czy sztuczne polskie parzepliny i dzianwy*, – а про власне словниковий склад діалекту та культурного діалекту. А є чимало рослин, відомих лише вузькому колу ботаніків-систематиків чи географів рослин, а тому не мають загальновідомих польських назв або не мають назв, що відрізняють окремі види одного роду.

На усі спірні словникові питання потрібно якимось реагувати заздалегідь. Іншими словами, треба вирішити:

- чи слід перераховувати існуючі назви окремих видів під загальними записами чи як самотійні записи;
- чи слід за відсутності загальнонаціональної та діалектної назви для родового позначення надавати його наукову назву чи взагалі опускати її;
- чи варто опускати родові назви, які не мають ні літературних, ні діалектних відповідників?

Відповідь на перші два питання повинна бути позитивною - це впливає з того, що вже було сказано про латинські назви. Тому, звичайно, *borówka i brusznica* — це окремі, незалежні записи, оскільки це незалежні назви двох окремих видів одного роду *Vaccinium*. Невд, вид дикої бузини (*Sambucus ebulus*), також буде окремим записом. Однак у разі окремої назви виду у вигляді списку виникає сумнів: чи *bez czarny i bez koralowy, porzeczka czarna i porzeczka czerwona* - повинні складати самотійні записи чи лише підпозиції виду *bez*? У цьому випадку прикметники чорний, червоний і кораловий також слід надати як посилання. Якщо для родового позначення немає назви, польська наукова назва має бути подана у вигляді запису через інтервали з латинською назвою та вказівкою: «без розмовної літературної та діалектної

назви». До них належать згадані вище: *Ketmia (Hibiscus trionum)* і *Sybalidia (Sibaldia procumbens)*.

Видові назви, які не мають розмовних (загальних і діалектних) еквівалентів, мабуть, слід опускати, тим паче, що наукові назви часто штучно вигадуються, перекладаються з латини, але поряд із родовою назвою слід зазначити: «У систематиці рослин ,... виділяються види, що не мають ні діалектних, ні літературних відповідників. Проте, якщо назва виду зустрічається лише в художній літературі, її слід вводити з відповідним кваліфікатором.

Окремою проблемою є кількість чи повнота зібраного матеріалу. З якого матеріалу можна почати редагування словника? Тут слід спиратися на твердження ініціатора нового *Słownika gwarowego, Kazimierza Nitscha*: «Повнота живої діалектної лексики неможлива навіть сьогодні, коли матеріал треба вважати достатнім для редагування і, звичайно, усі територіальні прогалини повинні бути заповнені. Ви повинні мати кілька повних місцевих словників, принаймні одного з історичних районів...».

Це найважливіші проблеми словника, які виникають під час аналізу і порівняння фітонімів. Не дивлячись на зв'язок багатьох слов'янських мов між собою з давніх часів і до сьогодні, польським дослідникам досі важко у певній мірі і з урахуванням усіх мовних аспектів аналізувати фітоніми, а ще складніше – порівнювати їх написання і значення з іншими слов'янськими мовами.

Проте всі ці труднощі не повинні відбивати бажання лінгвістів взятися за цю тривалу, але, важливу майбутню роботу. Зокрема, збирання діалектного матеріалу у будь-якій місцевості є необхідною роботою, оскільки назви рослин губляться на селі набагато швидше, ніж решта діалектної лексики. І цей матеріал, який ще можна зібрати в польських діалектах, сприятиме збагаченню збірки польської лексики новою, цінною працею, якою має стати *Słownik nazw roślin polskich*.

РОЗДІЛ 2 НОМІНАТИВНО-МОТИВАЦІЙНІ ОЗНАКИ УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ ФІТОНІМІВ

2.1. Українські та польські фітоніми, які мають спільну мотиваційну ознаку

Під час зіставного аналізу українських та польських фітонімів було виявлено, що переважна більшість рослинних назв мають спільну або схожу мотиваційну ознаку. Фітоніми можна розділити за кількома видовими категоріями, наприклад:

1. Насіння і квіти, зернові:

- **Весняна хуртовина (гортензія) (Śnieżycza wiosenna)**

Латинська назва Hydrangea походить з грецького, що означає «посудина для води» через форму капсул. Paniculata означає «з розгалуженими гроноподібними або цимозними суцвіттями», «з пучком», «волотисте» або «з волотями». Ця назва стосується квітів цього виду.

Сніжинка весняна (Leucojum vernum) - вид рослин родини амарилісових. Назва левкойм походить від грецьких слів leucos ich — біла фіалка.

- **Гіацинт (Hiacynt)**

Отримав назву від імені персонажа давньогрецької міфології. Гіацинт — юнак неймовірної краси, якого кохав Аполлон. Коли Аполлон навчав його метати диск, закоханий в Гіацинта бог вітру (за різними версіями міфа Зефір або Борей) з ревності спрямував кинутий Аполлоном диск в голову Гіацинта. Юнак помер, і тоді Аполлон із його крові створив квітку.

Назва роду Гіацинт походить від імені Гіацинта (Hyacinthus, Hyacinthos), яка була коханою Аполлона і Зефіра.

- **Гігантська білка (Dziwadło olbrzymie)**

Латинська назва рослини - Amorphophallus (від amorphos - подібний і phallus - пеніс) ідеально відображає зовнішній вигляд качана суцвіття цієї рослини. Однак вражає не його форма, а розмір.

Гігантська мармозетка (*A. titanum*) із Суматри може бути на метр вищою за людину! Разом з піхвою вона виглядає як жахлива квітка. А ще є питання запаху. Нагадує запах гнилого м'яса - гідота! Але не для мух. Вони зграями злітаються до нього, відкладають у нього яйця і одночасно запилюють.

- **Жоржина (*Dalie*)**

ЖОРЖІНА «*Dahlia Cav.*» (бот.) походить від нвн. *Georgíne* «жоржина», утвореного (1801 р.) від прізвища петербурзького ботаніка акад. І. Георгі (*Georgi*); майже скрізь у слов'янських мовах фонетичне оформлення назви квітки пристосоване до вимови імені Георгій; українська звукова форма, можливо, виникла під впливом імені Жорж; р. георгін, георгіна, п. *georgin ia*, ч. *jiřina*, слц. слн. *georgína*, болг. гергіна, м. гургина, георгіна, схв. георгіна;

Свою ботанічну назву - жоржини - ці надзвичайно декоративні рослини отримали від імені шведського вченого Андреаса Даля, який займався ботанікою та екологією.

Також жоржину часто називають грузинією, але це не є вірною назвою.

- **Ірис (*Irys*)**

ІРИС «півники, *Iris L.*» (бот.) засвоєна з латинської ботанічної номенклатури назва, яка походить від гр. Ἴρις «тс.; веселка», Ἴρις (власне ім'я богині веселки), очевидно, пов'язаного з ἴρις «лоза», спорідненим з псл. *viti* «вити, крутити», укр. віти; назва зумовлена різнокольоровим забарвленням пелюстків (пор. р. радужниця «півники»); р. болг. ірис, п. *irys*, ч. *iris*, слц. слн. *iris*, схв. Ірис «тс.»;

Назва ірису, ймовірно, походить від грецької богині Ірис – посланниці богів Олімпу. Згідно з міфом, Ірис використовувала веселку, щоб передати людям божественні рішення, а різнокольорові квіти ірису нагадували стародавніх грекам райдужний лук богині Ірис.

- **Конвалія (*Konwalia*)**

КОНВАЛІЯ «*Convallaria L.*» (бот.) запозичення з польської мови; п. *konwalia* (з XVI–XVII ст.), ст. *konwalijum*, як і ч. *konvalinka*, рідк. *konvalina*, [konvalie], слц. *konvália*, *konvalinka* «тс.», походить від слат. (*lilium*) *convallium*

«конвалія» (букв. «(лілея) долин»); лат. *convallis* (род. в. мн. *convallium*) «(закрита горами) долина; улоговина» утворене за допомогою префікса *com-* (*con-*) «з-» від *valles* (*vallis*) (**ualnis*) «долина; западина, улоговина», пов'язаного з лат. *volvo* «кочу; обертаю, повертаю; валю», спорідненим з псл. *valiti*, укр. валіти; назва рослини пов'язана з тим, що вона росте здебільшого в долинах річок; словосполучення *lilium convallium*, на підставі якого виникла назва, походить з латинського перекладу біблійної «Пісні пісень» (пор. «*Ego flos campi, lilium convallium*» «я квітка поля, лілея долин», *Cantium cantiorum*);

Конвалія (*Convallaria majalis*) — рослина з родини лілійних (*Liliaceae*), поширена в Європі, Азії та Північній Америці. У Польщі найчастіше зустрічається в листяних і змішаних лісах, за винятком вищих частин гір. Назва виду відноситься до місяця, в якому цвіте конвалія.

- **Мавпяча орхідея (*Malpia orchidea*)**

ОРХІДЕЯ «південна трав'яниста рослина» (бот.) запозичення з латинської наукової номенклатури; лат. *Orchideae* (пізніше *Orchidaceae*) утворено від *orchis* «орхідея», що походить від гр. ὄρχις «ядро, яечко; орхідея», спорідненого з вірм. *orjik* «яечка», ав. *ərəzi* «тс.», алб. *herdhë* «яечко», лит. *ežilas* «ж ĩ еребець»; назва рослини пояснюється формою її бульб; р. болг. орхидея, бр. архидея, п. ч. слц. *orchidea*, вл. *orchideja*, м. схв. орхидеја, слн. *orhidėja*;

Орхідея *Dracula simia* – дивна й несподівана для нас всіх екзотична орхідея. Її цвіт нагадує мордочку мавпочки. Сама назва походить від її дивної квітки «*Dracula*» — схожість з пащею маленького дракона, а «*simia*» означає «мавпа». Орхідеї є одними з найпопулярніших кімнатних рослин у Польщі. Познайомтеся з їх унікальним різноманіттям. *Dracula simia* - орхідея з Південної Америки, квіти якої деякі люди бачать щось схоже на обличчя. Якщо придивитися, то суцвіття цього виду нагадують мордочки мавп. Це найбільш характерна і впізнавана риса цієї рослини. Дракула сіма цвіте в будь-який час року декількома квітками на суцвітті, які послідовно розкриваються. Запах квітучих рослин більше нагадує запах апельсина, ніж запах мавпи.

- **Нарцис (Narcyz)**

Від грецького "нарцис", що означає "ціпенію", "заклякаю", "параліч" з огляду на заспркійливу дію рослини.

Назва пов'язана з богом цього імені, який був закоханий у власне відображення. Насправді ця назва походить від грецького слова narciso, що означає «я приспав», через інтенсивний аромат квітів.

2. Трав'янисті рослини:

- **Дзвіночок (Dzwonek)**

ДЗВОНІК «Campanula L.» (бот.) назви зумовлені подібністю квітки рослини до невеликого дзвона; можливо, вже псл. zvonьсь та ін., похідні від zvonь «дзвін»; р. [звонец болотный] «дзвоники болотні, Campanula patula L.», [звонка] «дзвоники персиколісті», [звонок] «дзвоники; орлики», [звонці, звончики] «тс.», бр. званочак «дзвоники», званок «аденофора; [дзвоники]», [дзванкі] «дзвоники», [званкі, званцы] «тс.», п. dzwonek «дзвоники», ч. zvones, zvonek, слц. zvonček, болг. звънчѐ, схв. звончић, слн. zvonček «тс.»;

- **Ехіум (Żmijowiec)**

Ехіум - це незвичайна і дуже красива квітка. Він належить до сімейства бурачникових, виду Подорожникові. З грецького його назва перекладається, як змія. В Україні ця рослина відома і під іншими назвами - синяк, Маркова, шаріло. За його незвичайні суцвіття ехіум часто використовують в озелененні садів і парків.

Своєю назвою він зобов'язаний тичинкам, що виступають з вінця квітки, схожим на язик гадюки, і тому, що в минулому його використовували проти укусів гадюк

У польській мові żmija – змія.

- **Живокіст (Żywokost)**

ЖИВОКІСТ «Symphytum L.» (бот.) складне утворення з основ дієслова живіти та іменника кість; назва зумовлена сприятливим впливом рослини на зрощення кісток;

пор. ч. kostival «живокіст»; р. жівокость «дельфіній, Delphinium L.; живокіст та ін.», бр. жывако́ст, п. żywokost «тс.»;

Походження назви можна тлумачити так, що рослина «годує кістки». У народній медицині називають живокіст «живим маслаком». Пояснення застосування просте: гірчичник з коренів живокосту пришвидшують відновлення кісток.

- **Жіноча вечірня квітка (Wieczornik damski)**

Латинська родова назва (лат. *hesperis matronalis*) пов'язана з сильнішим запахом рослини у вечірній час і походить від грецького слова *hesperos* = вечір. У Польщі її спочатку висаджували в садах як декоративну рослину, звідки вона потім «втекла» і здичавіла. З ним борються в заповідних зонах, оскільки він конкурує з місцевими видами та витісняє їх.

Назва «вечірня квітка» пов'язана з тим, що ця рослина починає виділяти свій інтенсивний аромат лише після настання сутінків. Однак слово «жіноче» в назві говорить про те, що його часто вирощували жінки, особливо ті, що жили в сільській місцевості, які використовували його для виробництва домашніх ліків і косметики.

- **Копитняк (Корутник)**

Копитняк європейський, копитняк звичайний (*Asarum europaeum* L.; народні назви — волосняк, підгорішник, підкопитник тощо) — рослина родини хвилівникових — *Aristolochiaceae*.

Назва рослини — «копитник», напевно, походить від схожості листків із формою кінського копита.

Польська назва рослини - *korutnik* - походить від форми листя, що нагадує копито коня. У різних регіонах країни ця рослина відома під багатьма іншими назвами, наприклад: копельник, клепниця, клешниця, копитень, нарда лісова, перець гірський, копитник. Наукова назва - *Asarum* – походить від слова *ásaron*, яким в давнину називали цю рослину. Походить від грец. *áse* = нудота, нудота (від блювотних властивостей рослини) або від грец. *sáros* = мітла, гілки, отже *ásaron* – без гілок. Друга частина назви *europaeum* означає «європейський» і

відноситься до ареалу поширення рослини. *Carapichea iresacuanha* - вічнозелений напівчагарник, що росте в Південній Америці.

- **Котяча м'ята (Косімієтка)**

КОШКИ «котяча м'ята справжня, *Nepeta cataria* L.» (бот.) розхідник звичайний»; похідні утворення від кішка, кошачий; назви зумовлені приємним для котів запахом цих рослин; р. [кошечник] котяча м'ята справжня; Найчастіше на присадибних ділянках і присадибних ділянках зустрічається котяча м'ята Фаассена. Своєю назвою котяча м'ята зобов'язана тому, що вона дуже подобається кішкам. Це пояснюється характерним запахом, який виділяють листя. Своім ароматом рослини зобов'язані речовині під назвою «непеталактон», яка діє як атрактант для котів. Листя котячої м'яти виділяють найбільше ефірних масел. Через характерний запах коти часто лягають на рослину, муркочуть і труться, іноді знищуючи її.

- **Лєвова лапа (Lwia łapa)**

Білотка альпійська, едельвейс альпійський (лат. *Leontopodium alpinum*) — вид рослин із роду білотка родини айстрових. Має чимало інших назв, зокрема у гуцулів — шовкова косиця.

Наукова назва роду (*Leontopodium*) походить від грецьких слів, які означають «лев'яча лапа».

Плащ звичайний (лат. *Alchemilla vulgaris*) — вид багаторічних рослин родини розових.

Альтернативні назви мантиї звичайної - гойник, лев'яча лапа, навротник або зірочник.

- **Мак (Мак)**

МАК «*Papaver* L.; насіння цієї рослини» (бот.) припущення про запозичення у слов'янські мови з грецької заперечується; припускається також доіндоєвропейське середземноморське походження; псл. макъ; споріднене з лит. *aguonà* «мак», [*maguonà, magona, magūnas*] (припускається, однак, що це запозичення з германських мов), лтс. *magone, magona*, прус. *moke* (не виключається запозичення з слов'янських мов), двн. *tâgo, maŋo*, свн. *mahen*,

mān, нвн. Мohn «тс.», можливо, також дірл. tessun «морква, пастернак», ірл. meacan «тс.», гр. Μήκων (дор. μάκων) «мак»; іє. *mak- «шкіра, плівка, шкіряний гаманець»; р. бр. болг. м. мак, др. макъ, п. слц. вл. нл. tak, ч. mák, схв. ма̋к, слн. mak, mák, стсл. макъ;

Наукова назва роду *Paraver* походить від індоєвропейського кореня *para*, що означає «крупа», оскільки було прийнято варити мак таким способом.

Специфічний епітет *rhoeas* походить від грецького ῥοιῶς / *rhoiás* «текти» (знаходиться в етимології терміна «холодний»), натяк на латекс, що витікає, коли стебло пошкоджено.

Вперше написаний *soquelicoq* (1545), його народна назва є варіантом давньофранцузької *soquerico*, що означає півень за оноματοпею: це метафора між кольором квітки та кольором півнячого гребінця.

- **Собачі зуби (*Psiezałb*)**

СОБАЧКИ «еритроній собачий зуб, *Erythronium dens canis* L.» (бот.) похідне утворення від *собака*; назва могла бути зумовлена тим, що плоди цієї рослини, реп'яшки, чіпляються за одяг і за шерсть тварин; разом з тим у назві можна вбачати неточну кальку другого компонента наукового найменування лат. *dens canis*, букв. «собачий зуб»;

Своєю польською назвою завдячує формі цибулин (вони подовжені і зігнуті, як собачий бивень).

- **Цешинянка (*Cieszynianka*)**

Повертаючись до цешинської молі та її назви – її запропонував Казімеж Сімм, професор Цешинського університету сільського господарства, щоб підкреслити її численні місця існування в Цешині та околицях. Назва була прийнята і включена в офіційну номенклатуру природи з 1924 року. Її раніше вживана латинська зменшувальна назва *hakwetia* на честь французького ботаніка Бальтазара Хаке, який зробив величезний внесок у природу польських Карпат.

Також є назви напівкущів, наприклад:

- **Щавель (Szczaw)**

ЩАВА́ «щавель, *Rumex L.*; кисла рідина, зварена з молочної сироватки або хлібного квасу, хлібних зерен, сухарів і галуни для підготовки вовняної пряжі до фарбування; кислі мінеральні води» (бот.)псл. *sъčava* (< **sъkěva*, **sъkjava*);суфіксальне утворення від кореня **sъk-*, варіанта кореня **sek-*, наявного (з іншим вокалізмом) у псл. *сокъ*, укр. *сік*, псл. **sękati*, укр. *сякати*; не виключене й інше походження слова, пояснюваного (Schuster-Šewc 1413) як продовження іє. **skēc-* < **sēk-* «різати, сікти», наявного в лат. *seco* «січу, ріжу», псл. **sękti*, укр. *сікти*, отже, «різкий на смак сік; рослина з різким, гострим соком»; розглядалося як пов'язане з р. щи «рідка страва» (Черных II 429); малоймовірні зближення з дінд. *churikā* (< **skhurikā*) (Loewenthal ZfSIPh 8, 129) або з кіслий (р. кіслий), квас (Преобр. II, вып. последний 113); р. щавель (бот.) «*Rumex L.*», бр. шчаўе «тс.», др. щавьный «кислий», п. *szczaw* (бот.) «щавель», [*szczawa*] «тс.; кисла мінеральна вода», ч. *šťava* «сік», *šťavel* (бот.) «квасениця, *Oxalis L.*», слц. *šťava* «сік; підлива», *šťavel* «(бот.) щавель», вл. *šcehel* (< **šcewjel*) (бот.) «щавель горобиний, *Rumex acetosella L.*», нл. *šcaw* «тс.», болг. ща́ва «дубитель, дубильна кислота», м. шта́ва, штавина «тс.», штавеј «щавель», схв. шта̀ва «дубіння; дубильна кислота», шта̀вина «дубильна кислота», шта́валь «щавель», слн. *ščávje* «бур'ян», *ščávelj* «щавель», [*ščav*], цсл. штавь «тс.»;

Щавель, у свою чергу, є рефікованим прикметником: **sъčavъ* (< **sъk-javъ*) з первісним значенням «виділяє сік, з якого можна отримати сік або приготувати суп»; після іменника 'соковита рослина, що дає сік'. Обидва слова походять від протоіндоєвропейського **sejku-* 'виливати; протягування; течія, тече; капати'.

Однак праслов'янським джерелом слова для сочиння було дієслово **sQčiti* 'спричиняти витікання рідини, витікати, висихати'. Це каузативне дієслово від **sekti* (або **sękti*) «протікати». На основі цього праіндоєвропейського кореня **sek-*, окрім *sieć*, утворено також дієслово *siąkać* та іменник *wysięka*.

2.2. Фітоніми з різною мотиваційною ознакою

Під час зіставного аналізу українських та польських фітонімів було виявлено, що невелика кількість рослинних назв має різну мотиваційну ознаку. Фітоніми можна розділити за кількома видовими категоріями, наприклад:

1. Насіння і квіти, зернові:

• Звіробій (Dziurawiec)

Родова латинська назва рослини походить від грецьких слів (грец. *huro* — під, серед і *ereike* — верес) і означає «той, що росте серед вересу». Походження назви «звіробій», за одними припущеннями, походить від казахського слова «джерабай», що означає «цілитель ран», за іншими — через здатність рослини викликати захворювання в овець та іншої худоби. У Англії й Північній Америці звіробій відомий як трава святого Джона (St. Johns wort). В цих країнах звіробій зобов'язаний своєю назвою тому, що цвіте під час літнього сонцестояння близько до дня святого Іоанна 24 червня. У Стародавній Греції гілочки звіробою клали в оселях на картини або статуетки, щоб відганяти злих духів, вірячи в містичну силу цієї рослини, звідки, мабуть, і пішла латинська назва. Звіробій від грец *hyper* – «над», *eikon* – «значок». Назва «звіробій» і друга частина латинської назви *perforatum* – буквально «дірявий» – походить від характерного зовнішнього вигляду листя. У польській мові *dziura* - діра.

У свою чергу, звіробій отримав свою загальну назву - звіробій - через його цвітіння на Іванів день, тобто 24 червня. Згадується також під назвами: звіробій, рута польова, хрестоцвітій, арліка, пшестрцелон, дзвіночки Богородиці. Завдяки алергенним властивостям звіробій в Росії називають *zwierboj*, що буквально означає вбивця тварин.

• Непентес (Dzbanecznik)

Непентес (*Nepenthes*) – декоративно-листяна трав'яниста рослина з сімейства непентесових. Має листя двох видів: звичайні і видозмінені – у вигляді великих глечиків з кришкою. У них рослина заманує, як в пастку,

комах і дрібних тварин. Вбиває і перетравлює їх, отримуючи корисні речовини з організмів жертв.

Олена з «Одіссеї» Гомера приготувала «еліксир забуття», одним із інгредієнтів якого був непентес — засіб, що «заглушує печаль». *Nepenthes*, що походить від давньогрецького прикметника $\nu\eta\lambda\epsilon\nu\theta\acute{\eta}\varsigma$ {походить від негативного префікса $\nu\eta$ - [nê], non та імен $\lambda\acute{\epsilon}\nu\theta\omicron\varsigma$, [penthos] tristesse, grin } означає в Гомера напій, який Паріс дав випити Гелені після його викрадення. забудь про рідну країну. Вважалося, що таємницю його складу зберігають жінки з єгипетського міста Фіви .

Хімік-аптекарь сімнадцятого століття , як Жозеф дю Чесне , Жан Беген або Анджело Сала , байдуже використовував назву *laudanum* або *nepenthes* , препарату на основі опіуму. *Nepenthes laudanum* або краций, ніж той, який буде Гомеровим Бегуіном, заснований на опіумі та білені, «розробленому за допомогою техніки спирту вина [спиртованої води], підкисленого спиртом купоросу [сірчаної кислоти] або сірки» , настоянка шафрану і корала, бурштин.(*Tyrosinium chymicum*). У сучасній фармакології пігулки непентесу містять білену, мирру і опіум.

- **Підсніжник (Rannik)**

1. Наукова назва підсніжника – галантус. Утворена вона з латинізованих грецьких слів *gála* і *ánthos* – «молочна квітка».

2. Мовою квітів підсніжник означає розраду і надію.

ПРОЛІСКА «*Scilla* L.; підсніжник звичайний, *Galanthus nivalis* L.; [печіночниця звичайна, *Hepatica triloba* Gilib.; анемона, *Anemone* L. Нед; переліска однорічна, *Mercurialis annua* L. Нед]» (бот.) не цілком ясне; виводилось з реконструйованого **proľězьka* як похідного від *proľězti* «пролізти» (підсніжники пролізають із-під снігу); припускались давніші префіксальні форми **prilězьka*, **rodьlězьka*, букв. «рослина, що росте під ліщиною»; пор. у зв'язку з цим ч. *podlěska* «печіночниця», ст. *podlěšьka*, п. *przylaszьczka* «тс.»; пов'язується також з ліс;

р. пролєска «Scilla L.; півники, Iris L.; перелїска, Mercurialis L.», бр. пралєска «печїночниця, Hepatica Mill.; пролїска сибїрська, Scilla sibirica Andr.»;

Назва рослини походить від грецьких слів: ег - весна, anthos - квітка і латинського слова hyems –зима.

2. Трав'янисті рослини:

• **Беладона (Wilcze jagody)**

Народні назви беладонни звичайної: красуня звичайна, красуха, сонна одур, скажена ягода, беладонна європейська. Латинська назва «belladonna» походить з італійської мови й у перекладі означає «красива жінка». У давні часи італійські дами закапували очі соком беладонни, внаслідок чого зіниці розширювалися і очі набували особливого блиску. Ягодами натирали щоки, щоб мати «природний» рум'янець.

На території Давньої Русі рослина здавна була відома як «красень». Інша назва, «шалена», пов'язана з дією атропіну, що входить до складу рослини і здатний викликати у людини холінолітичний делірій (стан, що супроводжується сильним нервовим збудженням, яке доходить до сказу й агресії). Максимальний вміст алкалоїдів виявлено в листках беладонни звичайної у фазах бутонізації та квітання, загалом у рослині — у фазі початку утворення насіння, у коренях — наприкінці вегетаційного періоду.

КРАСАВИЦЯ «беладонна лікарська, Atropa belladonna L.» (бот.) похідне утворення від красá «врода»; калька другої частини наукової назви belladonna, яка походить з основ італійських слів bella «вродлива, гарна» і donna «жінка»; назва зумовлена тим, що в Італії жінки рум'янилися соком.

• **Кульбаба (Mnizek)**

Українське «кульбаба» утворене від ранішої форми *кульбава (що змінило вимову внаслідок асиміляції «б»), похідної від прасл. *kulьbava květka («квітка, здатна до загинання, округлості»).

Прикметник *kulьbava (чоловічий рід *kulьbavъ) — від дієслова *kuliti («гнути», пор. «кулитись»).

З того ж кореня й кульбастиий («горбатий», «загнутий»). Назва пов'язана з тим, що обірване стебло кульбаби, коли діти беруть його ротом («Кульбабо, розвернися!»), розривається на кінці на 3-4 частини, що загинаються у боки. Латинська назва *Tharaxacum* виникла внаслідок латинізації арабської (*tharakhchakon*) або перської (*talkh chakok*) назви іншого складноцвіта.

Походження польської назви «*mniszek*» відноситься до фрази *caput monachi* (голова ченця). Потрібен лише легкий вітер чи подув стиглих фруктів, і відкривається біле, оголене дно кошика, оточене вінком із сухого листя, що нагадує поголену голову ченця й оточене залишками волосся.

- **Мокриця (*Morzanka wonna*)**

МОКРАВЕЦЬ «зірочник, *Stellaria L.*» (бот.) похідні утворення від мокрий, мокнути; назви зумовлені тим, що ці рослини найчастіше зустрічаються на вологих місцях, по берегах річок і струмків або особливо ростуть у сиру погоду; р. [мокрéц] «зірочник середній, *Stellaria media*», [мокрíжник, мокрíца, мокрúша] «тс.», бр. [макрэц, макрýца] «тс.; підмаренник», [макруха] «зірочник середній», п. [mokrzyca] «тс.», *mokrzycznik* «костянець», ч. слц. [mokrýš] «жовтяниця» (з укр.);

Мокриця звичайна (лат. *Galium odoratum*), також відома як підмаренник, рослина з цінними лікувальними властивостями. Він також використовується в косметичній та алкогольній промисловості. Через його запах гірлянди мокриці розвішували в церквах, а в оселях стелили на підлогу, клали між простирадлами і набивали нею матраци. Деревина використовувалася для виробництва ліків, а також пива, лікерів і горілки.

Також зустрічаються назви кустарників, наприклад:

- **Чорниця (*Borówka*)**

Наукова назву роду взято з класичної латини: у Плінія Старшого слово *vaccinium* зустрічається як назва рослини («тип ягоди»; можливо, малася на увазі чорниця; лат. *басса* — ягода). Зрідка наводиться версія, що назва

Vaccinium походить від латинського слова vacca — корова (vaccinus — коров'ячий) та пояснюється корисними властивостями ягід, порівнянними з користю від корови у господарстві.

Прізвище походить від особового імені Борівка, це ж від іменника білівка, тобто:

1. бочка з хвойного дерева, тобто сосни;
2. ягода брусниці;
3. сонечко;
4. вид полювання, труба;
5. певна літня хвороба великої рогатої худоби;
6. вид бджіл;
7. назва, яку іноді дають шкіряній мучниці.

Певна кількість українських і польських найменувань фітонімів, мають різну мотиваційну ознаку. Наприклад:

- **кульбаба – Dmuchawiec:** українська назва квітки кульбаба пов'язана з тим, що вона схильна до загинання, округлості, укр. слово бульбастий – «горбатий, загнутий», походить від кулити, що означає зігнути; польська назва має зв'язок з дієсловом дмухати;

- **будяк – Oset:** українське найменування будяк споріднене зі словом бодати, яке означає «колоти» і первинно звучало як «бодяк», той, що «бодається, коле»; польська назва виводиться від «psłow. *osъть "oset" pierwotnie «coś ostrego, ostra (kłująca) roślina»;

- **полуниця – Truskawka:** назва полуниця пов'язана зі словом паленіти – «яскраво горіти, червоніти» з огляду на яскраво-червоний колір ягоди, тобто за основу мотивації назви взято кольорову асоціацію, на відміну від мотиваційної основи назви цієї рослини в польській мові: «Wyraz truskawka pochodzi od dźwiękonaśladowczego trusk, co znaczy "szelest, lekkie trzaskanie, jakie słycać przy odłamywaniu liści i owoców". Wyraz zapisany już w XV wieku, odnosił się pierwotnie do różnych roślin»;

- **суниця – Poziomka:** назва суниця мотивована зовнішньою ознакою: суниця ніби никне ягідками до землі. Слово складається з префікса су– і давнього слова ниць «обернений униз». В основу назви покладено дію – никнути: у польській мові в основі назви лежить асоціація із землею (пол. ziemia), адже ягоди часто лежать на землі;

- **волошка – Bławatek:** українська назва є запозиченням з грецької мови, те, що має волохаті пелюстки, відповідною ї є назва; пол. «Bławatek to forma zdrobniała od bławat, które wprowadzane jest od średnio-wysoko-niemieckiego blā (dziś niemieckie blau) oznaczającego kolor niebieski. Niewykluczone, że forma bławat ukształtowana została pod wpływem takich nazw koloru, jak szkarłat, granat...»

ВИСНОВКИ

Матеріали дослідження та здійснений аналіз дозволили зробити висновки про те, що тривалий час ономастика зверталася переважно до вивчення топонімії, антропонімії та етнімії. Фітоніми, як і значна частина інших онімів, залишалися на периферії дослідницької уваги. Водночас в останні десятиліття ситуація змінюється і у вітчизняній ономастиці, як і у лінгвістиці інших країн, передусім нас цікавить Польща, з'являється низка наукових досліджень, присвячених вивченню номінації рослин. Дослідники звертаються до питань походження, функціонування, семантики фітонімів, але край рідко здійснюється компаративний аналіз семантики назв рослин у споріднених мовах, чому й була присвячена наша робота.

У роботі з'ясовано, що фітоніми мають високий фразеологічний потенціал і в українській та польській мовах є багато фразеологізмів із флористичними назвами, що мають подібне значення і водночас фразеологізми із фітонімічним компонентом є віддзеркаленням національної самобутності картини світу української та польської лінгвоспільноти.

Звернення до лексикографічних джерел дає можливість стверджувати, що лінгвісти обох країн створюють та створили словники флористичної лексики, але перед кожним укладачем стоїть питання обсягу матеріалу, висувуються різні критерії його систематизації та навіть відбору. Єдиного підходу до укладання словника фітонімів в україністиці та полоністиці поки що не створено.

Під час зіставного аналізу українських та польських фітонімів було виявлено, що переважна більшість рослинних назв мають спільну або схожу мотиваційну ознаку, що часто зустрічається серед номінацій, мотиваційною основою яких є зв'язок із небесними світилами, лексемами «жито», «журавель», «кінь».

Водночас активно функціонують і фітоніми з різною мотиваційною основою. Зіставний аналіз фітонімів української та польських мов виявляє

джерела походження аналізованих назв, у проекції на внутрішню форму дає змогу визначити як спільне коріння, так і міжмовні, етнічні відмінності різних спільнот, сприяє розкриттю національних особливостей творення назв рослинного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бачкур Р.О. Структура словотвірних парадигм українських назв тварин та рослин. автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01: Івано-Франківськ, 2004. 20 с.
2. Болдирєв Р.В. Лінгвістична Славія і запозичення з західнослов'янських мов. Слов'янська культура у сучасному світі. Київ: КДЛУ, 1994. С. 14-19.
3. Болдирєв Р.В. Праїндоевропейські лексичні реконструкції і слов'янська етимологія. Система і структура східнослов'янських мов. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 1999. С. 119-124.
4. Бондаренко Є.В. Мова й ідеологія: інформаційний вплив на картину світу. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2016. Вип.55. С. 65 – 71.
5. Бучко Г.Є. Загальнонародні та діалектні назви рослин і тварин у прізвищах Бойківщини (на матеріалі прізвищ Турківського району Львівської області). *Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови*. Тези доп. республ. наук. конф. Ужгород, 1978. С. 108 – 110.
6. Бушаков В. Євразійські фітоніми «хміль» та арамейські (сирійські) hml, hmr, арабські, hmr, hml. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 2011. № 53.
7. Вербич С.О. Сучасна українська онімна лексика: функціональний аспект. *Вісник НАН України*, 2008. № 5. С. 54 – 60.
8. Вербич С.О. Українська ономастика: перспективи розвитку. *Українська мова*. 2010. № 3. С. 71 – 80.
9. Всеукраїнська велика енциклопедія рослин. URL: <http://roslunu.com.ua>
10. Галайчук В.В. Лексичні одиниці мікросистеми "Рослини" в українських фольклорних текстах. автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2004. 20 с.
11. Дзензелівський Й.О. Українсько - західнослов'янські лексичні паралелі. Київ: Наук. думка, 1969. 212 с.

12. Етимологічний словник української мови: [у 7 т.] / за ред. О.С. Мельничука. Т.1: А – Г. Київ.: Наук. думка, 1982. 632 с.
13. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / Ред. кол.: О.С. Мельничук (гол. ред.), І.К. Білодід, В.Т. Коломоєць, О.Б. Ткаченко. Т. 1-6. Київ.: Наук. думка, 1982. 2012 с.
14. Заверуха Б.В. У світі рослин. Київ: Урожай, 1980. 166 с.
15. Закревська Я.В. Українське діалектне словотворення у ареальному аспекті (субстантивна суфіксація). автореф. дис. ... доктора філол. наук: 10.02.02: Львів, 1984. 55 с.
16. Зубко Андрій. Українська ономастика: здобутки і проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2007. № 15. С. 262 – 281.
17. Калько В.В. Змішана мотивація назв лікарських рослин в українській мові. *Філологічні студії*. Луцьк, 2002. № 1. С. 140 – 144.
18. Калько В.В. Когнітивно-ономастичний аналіз назв лікарських рослин в українській мові. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01: Одеса, 2003. 203 с.
19. Кирилова В.М. Позитивна / негативна спрямованість оцінки в синонімії. *Мова і культура*, 2007. Вип. 9, Т. VI (94). С. 45 – 47.
20. Кобів Ю.Г. Про українські назви рослин. *Дзвін*, 1990. С. 143 – 145.
21. Кочерган М.П. Зіставне мовознавство: методи, принципи, аспекти й рівні дослідження. *Мовознавство*, 2006. № 5. С. 34 – 51.
22. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства: підручник. Київ : Академія, 2006. 424 с.
23. Красавіна В.В., Вакула М. Мотивація фітонімів (на матеріалі української, англійської та німецької мов). "Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури": Матеріали міжнародної науково – практичної конференції: м. Львів, 12 – 13 квітня 2019 р., Львів : ГО "Наукова філологічна організація "Логос"", 2019. С. 9 – 13.

24. Лікарські рослини: енциклопедичний довідник / відп. ред. А.М. Гродзінський. Київ : Українська Енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1990. 544 с.
25. Марко Г.А. Давньоруські і староукраїнські топоніми, похідні від назв рослин. *Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах*. Зб. наук. праць / Відп. ред.. В.В. Німчук. Київ, 1986. С. 80 – 83.
26. Мельничук О.С. Етимологічний словник української мови. В Т.1 – 7.: Київ: Наук. думка, 1982– 2004. Т. 1-4.
27. Мішеніна Т.М. Особливості функціонування фітонімів барвінок, мак і мальва в українській літературі з позиції лінгвоментальності. *Філологічні студії. Криворізький державний пед. університет*. 2011. Том 6. № 2.
28. Омельковець Р.С. Атлас західнопольських назв лікарських рослин Луцьк: *Вежа*, 2003. 134 с.
29. Панасенко Н.І. Оцінка у назвах лікарських рослин. *Лінгвістичні дослідження*. Збірник наукових праць. Вип. 2. Горлівка: *Видавництво ГДПШМ*, 2003. С. 17 – 28.
30. Панцьо С.Є. Рослинний і тваринний світ у прізвищах галицьких лемків. Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами. Тези доп. наук. конф. Ужгородського держ. ун-ту. Ужгород, 1982. С. 172 – 174.
31. Подолян І.Є. Національна специфіка семантики фітонімів в українській, англійській та німецькій мовах. автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17: Київ: КДЛУ, 2000. 20 с.
32. Поістогова М.В. Номінаційні процеси у ботанічній лексиці східнопольських говірок. автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01: *Українська мова*. Київ, 2005. 23 с.
33. Польсько – український, українсько- польський словник: 12 000 слів / Уклад. Мазур О. Київ: Глорія, 2011. 104 с.
34. Сабадош І.В. Атлас ботанічної лексики української мови. Ужгород, 1999. 104 с.

35. Сабадош І.В. Формування української ботанічної номенклатури: Ужгород: Ужгор. держ. ун-т, 1996. 189 с.
36. Селіванова О.О. Когнітивна концепція словотвірної мотивації. *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70 – річчя проф. В.В. Левицького*: [зб. наук. пр.]. Чернівці: Книга XXI, 2008. С. 379 – 389.
37. Сердюк А.М. Мотиваційна основа назв рослин у первинному і вторинному семіозисі (на матеріалі української, російської, німецької та французької мов). автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15: Київ, 2002. 20 с.
38. Симоненко Л.О. Формування української біологічної термінології. Київ: Наук. думка, 1991. 150 с.
39. Словник української мови: [в 11 т.] / [за ред. І.К. Білодіда]. Т.3:3. К.: Наук. думка, 1972. 744 с.
40. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua>
41. Словник української мови: у 11 т. Т. 1 – 11. К.: Наук. думка, 1970-1980.
42. Смик Г.К. Коричні та рідкісні рослини України: словник – довідник народних назв. Київ, 1991. 416 с.
43. Стрижак О.С. Гідронімія Полтавщини фіто – зоографічного семантичного ряду. Українська діалектологія і ономастика. Зб. ст./ Голова редкол. К.К. Цілуйко. К., 1965. С. 147 – 176.
44. Тихоша В.І. Народні назви фітонімів в українській мові. *Культура слова*, 2003. Вип. 51. С. 215 – 219.
45. Торчинський М.М. Фітофорні назви поселень Південно – Західного Поділля. *Екологічне виховання. Тези наук.-практ. конф.* Черкаси; Умань, 1993. С. 21 – 23.
46. Українська ономастика: бібліографічний показник / Уклад.: С.О. Вербич, І.В. Єфименко, І. Мезняк // НАН України, Ін-т укр. мови. К., 2013. 364 с. (Б-ка укр. ономастики). укр.

47. Усик Л.М. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення номінацій, що містять оцінний компонент. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологічна*. Вип. 51. Острого: Вид-во Національного університету "Острозька академія", 2015. С. 335 – 338.
48. Фещенко М.М. Назви лікарських рослин в українській мові. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01: Київ, 1974. 235 с.
49. Фроляк Л.Д. Власні імена в назвах рослин. *Культура слова*, 1988. Вип. 34. С. 42 – 45.
50. Циганок І.Б. Концептуалізація фітонімів в українській фразеології. *Серія: Філологія. Журналістика: Том 34 (73). № 2. ч.1., 2023.*
51. Шамота А.М. Назви рослин в українській мові. Київ: Наук. думка, 1985. 162 с.
52. Шестакова С.О. Мотивація сучасних фітонімів. *Українська мова*, 2010. № 2.
53. Юрковський Мар'ян, Назарчук Василь. Українсько- польський, польсько – український словник. К.: Школа, 2003. 932 с.
54. Budziszewska W. Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydaw. PAN, 1965. 357 s.
55. Majewski E. Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich. T. I-II. Warszawa, 1889. 1442 s.
56. Słownik języka polskiego. URL: <http://www.sjp.pwn.pl>.
57. Urniaż Agnieszka Jolanta. Onomastyk w ogrodzie, czyli o nazewnictwie roślin polikonfrontatywnie /Urniasz Agnieszka Jolanta // *Linguistische Treffen in Wrocław*, 2019. Vol.15. S. 377 – 384.
58. Wielki słownik języka polskiego. URL: <https://www.wsjp.pl>

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Дичко Дар'я Валеріївна, студент(ка) 2-го курсу, форми навчання *заочної*, факультету *філологічного* спеціальності "*Філологія*" спеціалізації "*Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша - польська*" освітньої програми "*Переклад та міжкультурні комунікації*",

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Національна специфіка семантики фітонімів в українській і польській мовах» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Дичко Дар'я Валеріївна

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Ліпкевич Ігор

Григорович